

Semiotics of The Ode Titled "Evacuation Day" By Hashem Al-Rifa'i Based on The Model of Michael Riffateere

Reyhaneh Mollazadeh^{1*}, Najmeh Ramezani², Fatemeh Akbarizadeh³

¹Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.

²M.A in Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature Alzahra University, Tehran, Iran.

³Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.

Article Info ABSTRACT

Article type: Interdisciplinary research of literature in the context of linguistics and semiotics leads to the reading of the connotation layers of texts, which among the modern strategies of poetry criticism, the semiotics model of Michael Riffateere is so effective. It is reader-oriented and grounded based on the reader's view. The signs of the text and the intra-textual signs of the poem are perceived in the semantic continuum, and the meanings are analyzed by exploratory and retroactive reading. This thesis tries to investigate the ode "Evacuation Day" semantic clusters and foundations using the descriptive-analytical method and relying on the pattern of the semiotics of Rifatterre. Therefore, he implications of the poetic language are represented by exploratory reading, understanding the apparent meaning, and by retroactive reading, so that the hypogram, structural matrix of the ode. Results suggest three accumulations "The passage of time, stability and unity of compatriot and foreigners" shows the main meaning of the ode, and five descriptive poems «The Day of withdrawal, hatred, anger against the enemies and the Arab nation and Egypt », and the political situation depicts the mind-space of the poet. Its hypogram is expressed with centered- the promise of happiness and victory after enduring hardship, and alien colonization. According to the structural matrix, victory against enemies is promised, and in the following, by emphasizing the expression of humiliation and torment of the Egyptians, this thesis shows the domination of aliens and popular revolt, at last, implies the happiness.

Received:

21/09/2024

Accepted:

25/01/2025

Keywords: Exploratory Reading, Retroactive Reading, Michael Riffateere, Semiotics, Hashem al-Rifai.

Cite this article: Mollazadeh, Reyhaneh; Ramezani, Najmeh; Akbarizadeh Fatemeh (2025) *Semiotics of The Ode Titled "Evacuation Day" By Hashem Al-Rifa'i Based on The Model of Michael Riffateere*, The Quarterly Journal of Lisān-i mubīn, Vol 17, New Series, No 62, Winter; pages: 119-145.

DOI: 10.30479/lm.2025.20814.3778

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Imam Khomeini International University.

This article is an open access article licensed under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License \(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

***Corresponding Author:**

Address: Assistant professor in Arabic Language and Literature, Faculty Of Literature, Alzahra university, Tehran, Iran.

E-mail: r.mollazadeh@alzahra.ac.ir

Introduction

As an analytical approach, semiotics studies semiotic and semantic systems and linguistic codes in literary works. Semiotics analysis based on the Michael Riffateere model in the context of poetry texts is highly efficient and helps the audience understand the meaning by discovering various linguistic processes. According to the Michael Riffateere Theory, the first step of analysis is reading within two levels: exploratory (heuristic) and retroactive (hermeneutic) readings. In the hermeneutic reading and accumulation phase, each word comprises one or more sementem(s). Sementems are at the top of accumulation or even at the top of the descriptive system and usually have subbranches. In a way similar to accumulation, some words gather together and create a collection called a "descriptive system." After discovering accumulations and descriptive systems, the audience can find the Hypograms existing in the text of the poem. "Hypograms" are common contents with unfamiliar and extensive expressions in the text. The "structural matrix" is finally obtained from Hypograms.

Methodology

This study aims to examine the ode titled "Evacuation Day" By Hashem Al-Rifa'i (1935-1959)- the neoclassic Egyptian poet- based on the Riffateere semiotics approach through a descriptive-analytical technique. The poet addresses the national and patriotic topics in the poem and promises a happy ending for the freed by stimulating feelings. The extant paper tends to answer the following questions: how do exploratory and retroactive readings reveal the hidden semantic layers of the ode "Evacuation Day" and the textual implications of the text? What are the message of the structural matrix and hypograms of the ode in the interaction with intertextual semantics and lexical associations? How do the accumulation and descriptive systems represent the intellectual range in the poem?

Discussion

In exploratory reading, the ode with 18 verses points to the historical event of "Evacuation Day" when British Occupiers left Egypt.

Retroactive reading is the actual reading of work and the reader receives the meaning depth when reading the text, and includes the following phases:

There are three accumulations in the ode. The first accumulation in the ode titled "Evacuation Day" is based on the "time passage" sementem, in which the words "deadline, day, hour, dawn, years, night, and longtime" are related to it. The poet tends to prove to the audience that victory time has finally arrived. The base of the second accumulation is the "stability of patriots," which has made a semantic connection with some words: "the freed, souls, blood, gentlemen, elders, youths, and immortals." Stability and resistance against aliens cannot be realized except through the union of free Egyptians. The core of the third accumulation is the sementem of "aliens" or occupiers consisting of some words such as "enemies, cruelty, humiliation, abasement, tyranny, hatred, and betrayal" that have a direct relationship with the context and are consequences of the presence of aliens in the country.

The ode contains five descriptive systems. The first descriptive system includes the core of "Evacuation Day" (ode's title) and subcategories of "magnanimity, independence, freedom, victory, dignity, high quality, feast, and pride." This event is a critical point in the history of Egypt, reminding happiness and victory after years of cruelty and injustice. The core of the second descriptive system is "hatred against enemies" with "angry, flushed face, longing, and raised flames." The core of the third descriptive system is "reflection of the political situation" with the words "gathering time, gentlemen's uprisings, exile, and palace residents" in the system. The fourth core of the descriptive system is "Arabic Nation" with some words such as "Egypt, son of Nile, The month of Dhul-Hijjah, Canaan, the House of God, and the Day of Judgment." The fifth descriptive system of the "Evacuation Day" ode includes the core of "Egypt Country" with some words describing Egypt: "land, government, country, territory, people,

your (Egypt) memory” that each is a subcategory around the core allowing the poet to describe Egypt for the audience.

The hypogram of the "Evacuation Day" ode consists of this context: the poet dreams of achieving independence and freedom while promising victory. He describes the pain, humiliation, and tyranny dominating Egypt for a long time. Also, the poet respects the blood shed for the freedom of the homeland and talks about the sacrifice of brave men. The poet also points to the nation's anger against occupation and the beginning of enthusiastic revolutions. Ultimately, the poet cherishes the evacuation day, emphasizing that the memory of this event must always remain alive.

The structural matrix of this ode includes: victory enunciation, return of freedom, remembering long cruelty against Egypt, humiliation and unforgettable horror, Egypt the incident example of injustice, salutations to the martyrs and the shed blood, long pain and sorrow, aroused anger and hatred, champions' revolution, evacuation of enemy forces, time of feast and happiness.

Conclusion

The ode "Evacuation Day" by Hashem Al-Rifa'i is beyond a simple poem admiring the homeland and is considered a multilayer symbolic literary work. By using a set of symbols and signs, the poet has illustrated the depth of feelings and concepts covert in the historical event of the day when aliens left Egypt. Although the artificial reading of this ode includes the event of "Evacuation Day," the hypogram and structural matrix reveals that Al-Rifa'i considers the homeland and tries to incorporate both national patriotic themes and political issues and demonstrate the historical events to make his literary work eternal and alive for centuries. The effective use of cultural codes and semiotic language for the expression of social and political concepts has allowed the poet to make an efficient relationship between religious, cultural, and national concepts and reveal the national identity.

نشانه‌شناسی قصیده «یوم الجلاء» اثر هاشم الرفاعی

بر مبنای الگوی مایکل ریفاتر

ریحانه ملازاده^۱، نجمه رمضانی^۲، فاطمه اکبری‌زاده^۳

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۲. کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۰۶/۳۱

پذیرش:

۱۴۰۳/۱۱/۰۶

پژوهش میان‌رشته‌ای ادبیات در بستر علم زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی به خوانش لایه‌های دلالتی متون می‌انجامد که از میان راهبردهای نوین نقد شعر، الگوی نشانه‌شناسی «مایکل ریفاتر» بسیار کارآمد است. این الگو، خواننده‌محور بوده و بنای آن بر بازتاب و توانش ادبی خواننده استوار است. نشانه‌های متن در تعامل با خواننده و نشانه‌های درون‌متنی شعر در پیوستار معنایی با خوانش اکتشافی و پس‌کنشانه قابل‌دریافت است. جستار حاضر به بررسی قصیده «یوم الجلاء» از شاعر مصری - «هاشم الرفاعی» - می‌پردازد و می‌کوشد به روش توصیفی - تحلیلی باتکیه بر الگوی نشانه‌شناسی «ریفاتر» بنیان و خوشه‌های معنایی متن را بررسی کند. از این‌رو برای کشف معانی پنهان شعر، ابتدا با خوانش اکتشافی به فهم معنای ظاهری و سپس با خوانش پس‌کنشانه، دلالت‌های زبان شعری بازنمایی می‌شود تا با واکاوی انباشت‌ها و منظومه‌های توصیفی به هیپوگرام و ماتریس ساختاری قصیده دست‌یافته و مقصود شاعر از سرودن این قصیده تبیین گردد. نتایج نشان می‌دهد سه انباشت گذر زمان، پایداری و اتحاد هم‌میهنان، بیگانگان معنابین‌های اصلی قصیده و پنج منظومه توصیفی «روز عقب‌نشینی، نفرت و خشم علیه دشمنان و وضعیت سیاسی، ملت عرب و کشور مصر» گستره فکری شاعر را نمایان می‌سازند. هیپوگرام‌های قصیده با محوریت نوید شادی و پیروزی پس از تحمل سختی و استعمار بیگانگان بیان شده‌است. طبق ماتریس ساختاری در ابتدا غلبه بر دشمنان بشارت داده‌شده و در ادامه با تأکید بر ابراز ذلت و عذاب مصریان از سلطه‌جویی بیگانگان از ظهور انقلاب‌های مردمی صحبت کرده و در پایان به شادمانی زمان پیروزی اشاره می‌کند.

کلمات کلیدی: خوانش اکتشافی، خوانش پس‌کنشانه، مایکل ریفاتر، نشانه‌شناسی، هاشم الرفاعی

استناد: ملازاده، ریحانه؛ رمضانی، نجمه؛ اکبری‌زاده، فاطمه (۱۴۰۴). نشانه‌شناسی قصیده «یوم الجلاء» اثر هاشم الرفاعی بر مبنای الگوی مایکل ریفاتر، فصلنامه علمی لسان مبین، سال هفدهم، دوره جدید، شماره ۲، زمستان، ص ۱۱۹-۱۴۵.

DOI 10.30479/lm.2025.20814.3778 :

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۱. مقدمه

نشانه‌شناسی^۱ به‌عنوان یک رویکرد تحلیلی به مطالعه نظام‌های نشانه‌ای، معنایی و رمزگان‌های زبانی در آثار ادبی می‌پردازد. نشانه‌شناسی به‌عنوان یک دانش مدرن به بررسی درون‌مایه آثار ادبی می‌پردازد و با رویکردی میان‌رشته‌ای در نقد ادبی جایگاه ویژه‌ای دارد. این علم به تعامل نشانه‌ها و هستی‌شناسی آن‌ها توجه دارد و برخی نشانه‌شناسان آن را قابل اعمال بر تمامی رشته‌ها می‌دانند. تحلیل نشانه‌شناسی به بررسی عملکرد نشانه‌ها در شناخت هنر به‌ویژه شعر اهمیت خاصی می‌دهد و به درک عمیق‌تر معانی آثار ادبی کمک می‌کند. «فردیناندو سوسور»^۲ که لقب پدر زبان‌شناسی نوین را از آن خود کرده، اولین کسی است که از نشانه‌شناسی سخن گفت (دینه‌سن، ۱۳۸۰ش، ص. ۱۷-۱۹). اندیشه‌های «سوسور» در کتاب *درس‌هایی از زبان‌شناسی همگانی* به کوشش شاگردانش منتشر شد. «سوسور» موضوع علم زبان‌شناسی را بسیار گسترده مطرح کرده بود که تمام واقعیت‌های تجربی و زبان‌شناختی را شامل می‌شد. نشانه‌شناسی برای «سوسور» دانشی بود که به مطالعه و بررسی نقش نشانه‌ها به‌عنوان بخشی از زندگی اجتماعی می‌پرداخت. او عقیده داشت تمام نظام‌های زبانی از نشانه‌های مختلف تشکیل شده‌اند که همه این‌ها توسط مفهوم یا تصویر با یکدیگر ارتباط دارند.

نشانه در تعریفی ساده، مجموعه‌ای متشکل از یک مفهوم و یک صوت آوایی است که موجودیت آن در رابطه بین این دو عنصر حاصل می‌شود و ترکیب این دو در کنار هم مجموعه‌ای به نام نشانه را پدیدمی‌آورند. همچنین مفهوم، معنی یا مدلول و صوت آوایی، لفظ یا دال نامیده می‌شوند (همان، ص ۲۶). پس سطوح دال‌ها سطح بیان و سطوح مدلول‌ها سطح محتوا را می‌سازند (بارت، ۱۳۹۷ش، ص ۲۹).

ادبیات به‌عنوان یک متن زبانی، نظامی از نشانه‌هاست که با رمزگشایی از ساختار نشانگان زبانی تنیده در آن می‌توان ساختارهای متن را واکاوی کرد و معانی ایدئولوژیکی و زبانی در متن را پدیدار ساخت (ملپس و ویک، ۱۳۹۴ش، ص ۳۴). هیچ راه‌گزینی از نشانه‌ها برای ادیبان وجود ندارد و تسلط بر نظام نشانه‌ای برعهده کسانی است که بتوانند آن را به‌خوبی بشناسند و درک کنند. همه جنبه‌های زندگی روزمره انسان موضوع نشانه‌شناسی را تشکیل می‌دهد و این موضوع می‌تواند به تجارب معمولی تعلق داشته‌باشد، مشروط براینکه بخشی از یک فرآیند معنایی باشد (بنگراد، ۲۰۱۱م، ص ۲۸). در بررسی نشانه‌شناختی متن ادبی، می‌توان از تحوّل نشانه‌ها از رویکرد ساختارگرایی با دوگانه‌های «سوسوری» تا پس‌ساختارگرایی در گفتمان متن استفاده کرد. این جستار به رویکرد «مایکل ریفاتر»^۳، نشانه‌شناس معروف در حوزه شعر می‌پردازد. وی نظریه خود را در کتاب *نشانه‌شناسی شعر* منتشر کرده و بیان

1 Semiotics

2 Ferdinand de Saussure

3 Michael Riffaterre

می‌کند که خوانندگان با توانش ادبی می‌توانند از معنای ظاهری متن عبور کرده و به معانی عمیق‌تری دست‌یابند (سلدن، ۱۳۷۲ش، ص ۲۴۰).

اثر ادبی نتیجه تعامل میان متن و مخاطب است و بدون وجود این دو قطب، تحقق آن ممکن نیست. نویسنده تمام ذهنیت خود را در متن نمی‌گنجانند و به‌ناچار سهمی برای مخاطب در نظر می‌گیرد. این تعامل به غنای تجربه ادبی می‌افزاید و امکان تفسیرهای متنوع را فراهم می‌سازد (موران، ۱۳۸۹ش، ص ۲۸۶). گاهی نویسنده به دلایل مختلف، منظور خود را به‌طور مستقیم بیان نمی‌کند؛ بلکه از تصویرها، نمادها و بازی‌های زبانی بهره می‌برد. به همین دلیل، معنای متن ادبی همیشه آشکار نیست و گره‌گشایی از آن برعهده منتقد است که باید در جستجوی معنا تلاش کند تا به رموز متن دست‌یابد.

وجود نظریه در زمینه خوانش و تفسیر متون بر این نکته تأکید دارد که نحوه درک و تفسیر بستگی به عواملی مانند فرهنگ یا تجربیات شخصی خواننده دارد (حدوی، ۲۰۰۸م، ص ۴۲). نظریه ریفتر با ارائه یک تحلیل نظام‌مند از متن به درکی عمیق‌تر از نشانه‌هایی که در اشعار به‌کاررفته کمک می‌کند و با این شیوه نشانه‌ها از سطح پایین‌تر به سطح بالاتر منتقل می‌شوند و این همان دلالت معناست (منجری، ۱۳۹۹ش، ص ۱۳۵). به عبارت دیگر ریفتر مخاطب را با کشف فرآیندهای مختلف زبانی در فهم معنا یاری می‌رساند. دامنه‌ای که برای این پژوهش انتخاب شده، قصیده «یوم الجلاء» از میان اشعار «هاشم الرفاعی» شاعر نامدار مصری است که در دیوانی به نام هاشم الرفاعی المجموعة الكاملة آمده‌است. علت انتخاب این قصیده، شیوه بیان شاعر در طرح موضوعات ملکی و میهنی است که بدون ترس از نفوذ عوامل حکومتی بیان شده و با برانگیختن احساسات ادبی، پایان خوشی را برای آزادگان نوید می‌دهد. «سید بن هاشم بن مصطفی الرفاعی» (۱۹۳۵ - ۱۹۵۹م) شاعر نئوکلاسیک مصری، به‌خاطر دانش و فضیلت جدش مورد احترام بود و به دلیل نبوغ و استعدادش به نام او مشهور شد. او حافظ قرآن بود و در خانواده‌ای مذهبی و ادیب پرورش یافت. «الرفاعی» نماینده جریان اسلامی در درگیری مسلمانان و کمونیست‌ها شد. او استبداد را به چالش کشید و به شهادت رسید. درخشش شعری او در سال‌های پایانی زندگی‌اش، نه تنها در مصر که در جهان عرب نیز چشمگیر بود و موفق به کسب جایزه شورای عالی حمایت از هنر و ادبیات مصر شد. همچنین جایزه اول در اولین جشنواره شعر عرب در دمشق را در سال ۱۹۵۹م کسب کرد (بریفش، ۱۹۸۵م، ص ۱۵-۲۲). از آثار شعری او «البراعم» (۱۹۴۸م) و مجموعه «نسیم البحر» (۱۹۴۹م) است و از جمله قصاید مشهور او می‌توان به قصیده «مصر الجریحه»، «الذکری العاطرة» (۱۹۵۱م)، «فی ظلال الریف» (۱۹۵۳م) و «مصر بین احتلالین» (۱۹۵۴م) اشاره کرد.

«الرفاعی» در اشعار خود به‌ویژه قصیده «یوم الجلاء» نگاهی ویژه به مسئله وطن داشته و بدون هیچ کتمان و واهمه‌ای درباره این موضوع شعر سروده و رسالت مهم خویش را در برابر ملتش ادا کرده‌است. جستار پیش‌رو می‌کوشد تا نشانگان گفتمان قصیده «یوم الجلاء» را در لایه‌ها و سطوح مختلف بر اساس

مؤلفه‌های نظریه «ریفاتر» بررسی‌کند و به این سؤالات پاسخ دهد: چگونه خوانش اکتشافی و پس‌کنشانه، لایه‌های پنهان معنایی قصیده «يوم الجلاء» و دلالت‌های ضمنی متن را آشکار می‌سازد؟ ماتریس ساختاری و هیپوگرام‌های قصیده در تعامل با نشانه‌های درون‌متنی و تداعی‌های واژگانی چه پیامی دارند؟ انباشت‌ها و منظومه‌های توصیفی، چگونه گستره فکری را در شعر بازنمایی می‌کنند؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

مطالعات بسیاری با رویکرد نشانه‌شناسی «ریفاتر» به‌ثمررسیده که ذکر آن‌ها در این مقاله نمی‌گنجد. اما درباره شعر «هاشم الرفاعی» پژوهش‌های محدودی انجام یافته که عبارتند از: -نصرت‌اله منصورکیائی (۱۳۹۱ش)، در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان ترجمه و شرح ادبی موضوعی ۱۵۴ بیت از دیوان هاشم الرفاعی، ضمن ترجمه سه قصیده (مجموعاً ۱۵۴ بیت) از اشعار «الرفاعی» به ذکر نکات بلاغی شعر نیز پرداخته‌است.

-سوسن کاکائی (۱۳۹۴ش)، در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان بررسی جلوه‌های مقاومت و پایداری در دیوان هاشم الرفاعی، افکار «الرفاعی» را که از شاخص‌ترین چهره‌های مقاومت مصر است، معرفی کرده و عمده مضامین اشعار وی را وطن دانسته و او را در رأس شاعرانی قرار می‌دهد که به اسلام و ناسیونالیسم عربی دعوت می‌کنند.

-علی خضری (۱۳۹۷ش)، در مقاله بررسی تعهد ادبی در شعر هاشم الرفاعی می‌کوشد تا هر چه بیشتر تعهد ادبی «الرفاعی» را در میان شاعران مصری برجسته نماید.

-علی ناجی (۱۴۰۱ش)، در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان نمادگرایی در شعر هاشم الرفاعی، ضمن شرح زندگی شاعر به تبیین مفهوم نماد پرداخته و سه نوع نماد را در شعر وی شناسایی و بررسی کرده‌است.

همان‌طور که ملاحظه شد سروده‌های «هاشم الرفاعی» علی‌رغم برجستگی شاعر و غنای شعری مورد بررسی چندانی قرارنگرفته‌است. جدید بودن پژوهش حاضر در انتخاب و رویکردی زبان‌شناسانه است و بدین منظور نویسندگان با کاربست نظریه «ریفاتر» برآن بوده‌اند تا علاوه بر سایر نشانه‌های موجود در متن قصیده، نشانه‌های پایداری منتخب وطن را نیز تبیین نموده و از لایه‌های پنهان معانی آن پرده‌بردارند.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. مفاهیم نشانه‌شناسی و نظریه ادبی ریفاتر

دانش نشانه‌شناسی در پی یافتن انواع نشانه‌ها و تفاوت‌های آن‌ها از دیدگاه‌های مختلف است تا نحوه عملکرد و ارتباط آن‌ها با یکدیگر را تحلیل کند. این علم تنها به دنبال معنا نیست، بلکه هدفش شناسایی

نشانه‌ها و توضیح چگونگی کارکرد آن‌هاست. در نشانه‌شناسی برای درک معنا باید به جستجوی نشانه‌ها پرداخت و ارتباطات و توالی‌های آن‌ها را توضیح داد.

نشانه در طول اعصار در زمینه‌های مختلف فلسفی و اعتقادی شکل گرفته و همچنان در حال تکامل است و براساس باور مؤرخان از کلمه یونانی *semion* به معنای ویژگی ممتاز اثر، فرض و شواهد آمده‌است (الصقر، ۲۰۱۸م، ص ۶). ظهور نمادهای زبانی به پیشرفت تمدن بشری کمک شایانی کرده؛ زیرا نوعی وسیله ارتباطی میان جامعه محسوب می‌شود و شاهد پیشرفت انسان و الگوهای فرهنگی است (الأحمر، ۲۰۱۰م، ص ۲۵۸). نشانه اختیاری است، بدان معنا که هر نشانه‌ای می‌تواند نشانگر یک معنا باشد (دینه‌سن، ۱۳۸۰ش، ص ۲۷). اگر زبان عملکردی شاعرانه داشته باشد نشانه‌ها را قابل لمس می‌کند و کیفیت مادی آن‌ها را آشکار می‌سازد، در شعر رابطه معمول میان نشانه و مصداق درهم می‌ریزد و این امکان را به وجود می‌آورد که نشانه موضوعی که عمیقاً دارای اعتبار است، استقلال معین به دست آورد (ایلگتون، ۱۳۶۸ش، ص ۱۳۵).

نظریه «مایکل ریفاتر» در حوزه نشانه‌شناسی الگویی تلفیقی از رویکردهای فرمالیست‌هایی چون: «یاکوبسن»^۱ و ساختارگرایانی همچون: «سوسور» است و زمینه را برای مطالعه نظام دلالتی آثار ادبی فراهم می‌آورد و عموماً رویکردی ساختارگرایانه را نیز دنبال می‌کند (هارلند، ۱۳۸۲ش، ص ۳۵۴). «رولان بارت» با تأثیرپذیری از آرای دو پیشگام نشانه‌شناسی، روزنه‌ای جدید را مقابل راغبان این حوزه گشود و پس از «رولان بارت» این دانش به شاخه‌های مختلفی تقسیم شد، سپس رویکردهای جدیدی به وجود آمدند (صیادانی، ۱۴۰۱ش، ص ۷۶). از میان رویکردهای به وجود آمده نظریه «ریفاتر» است که با کاربست این الگو می‌توان به بررسی عمیق و چندلایه نشانه‌ها در متون شعری پرداخت و از این رهگذر با تأکید بر تعامل میان خواننده و متن، امکان تفسیر و تأویل متون پیچیده و نمادین را فراهم ساخت تا درک بهتری از انسجام معنایی شعر برای مخاطب حاصل شود.

بررسی نشانه‌شناسانه متن ادبی بر اساس نظریه «ریفاتر» ملزم به بررسی انواع خوانش و کشف مؤلفه‌هایی است که این منتقد در نظریه خود عنوان کرده‌است. براساس نظریه «ریفاتر» متن ادبی باتوجه به ترکیبات و واژگان در شعر و معنابین‌هایی که در متن ادبی پنهان شده‌اند و میزان اثرگذاری بر خواننده بررسی می‌شود. کلمات در شعر این گونه به اعتبار می‌رسند که تا چه حدی می‌توانند حقیقت اشیاء را بیان کنند نه آن که تا چه حد می‌توانند واقعیت را بیان کنند؛ از این رو زبان شعر با زبان نثر متفاوت است و برای اجتناب از نادرستی در خوانش شعر باید تفاوت زبان شعر و نثر را بررسی کرد؛ چرا که شعر نظامی از دلالت‌ها را ایجاد می‌کند و از طریق فرایندهای انباشت و منظومه توصیفی پدیدار می‌شود (ریفاتر،

1 Roman Jakobson

۱۹۸۴م، ص ۱۸). در این الگو هر کلام از یک یا چند معنابن تکوین یافته است. معنابن‌ها در رأس انباشت یا حتی در رأس منظومه توصیفی قرار می‌گیرند و معمولاً دارای زیرشاخه هستند. در معنابن‌ها تأکید بر ارتباط مترادف واژگان با یکدیگر است (برکت، ۱۳۸۹ش، ص ۱۱۴). در نظریه «ریفاتر» معنابن^۱ عنصر معنایی واحدی است که باعث ارتباط میان مجموعه‌ای از کلمات در شعر می‌شود. میان مجموعه کلمات و معنابن رابطه جزء و کل وجود دارد و از لحاظ معنایی تمام واژگان به معنابن ختم می‌شوند و براساس اصل مترادف معنایی یک مفهوم کلی را شکل می‌دهند. معنابن می‌تواند در صورت تناسب یا حتی ارتباط-های دیگری که در متن ایجاد می‌کند، زیرشاخه‌هایی برای خود به وجود آورد و مؤلفه‌ای به نام «انباشت^۲» ایجاد کند. معنابن ممکن است در شعر حضور داشته باشد یا در متن شعر حاضر نباشد؛ اما به هر حال باعث می‌شود نشانه‌های شعری که در متن هستند با آن معانی نهفته اشباع شوند (ریفاتر، ۱۹۷۸م، ص ۲۵).

به طریقی مشابه با انباشت، برخی کلمات گرد هم می‌آیند و مجموعه‌ای به نام «منظومه توصیفی^۳» را ایجاد می‌کنند. منظومه توصیفی شبکه‌ای تشکیل شده از واژگانی که حول محور کلمه هسته در حال چرخش اند و مدلول هسته تمامی کلمات آن منظومه را هدایت می‌کند (همان، ص ۴۱). مخاطب پس از کشف انباشت‌ها و منظومه‌های توصیفی می‌تواند به هیپوگرام‌های موجود در متن شعر دست یابد. هیپوگرام‌ها مطالب مألوفی هستند که به صورت ناآشنا و گسترده در متن بیان می‌شوند. طبق نظریه «ریفاتر» این روایت‌ها باید کشف و بررسی شوند. در نهایت، هیپوگرام‌ها به «ماتریس ساختاری» منجر می‌شوند و شعر از طریق این روایت‌ها، عبارات ناآشنا، کلمات مبتذل و نقل قول‌ها با ماتریس خود ارتباط برقرار می‌کند (سلدن، ۱۳۷۲ش، ص ۲۴۱). آنچه در نهایت کشف می‌شود، ماتریس ساختاری است که می‌توان آن را به یک جمله یا واژه کاهش داد. این ماتریس باید به طور غیرمستقیم از متن شعر استنباط شود و تمامی مؤلفه‌ها در شعر را با هم پیوند دهد و به آن انسجام بخشد (همان، ص ۳۴۰).

۲-۲. تحلیل نشانه‌شناسی قصیده «یوم الجلاء»

یکی از قدیمی‌ترین خاستگاه‌های ادبی شناخته شده، ادبیات مصر است. این کشور فرهنگ متمایزی دارد و کمک شایانی به ادبیات و تفکر کرده است (گیب، ۱۳۶۶ش، ص ۴۷). در دوره‌ای که مردم به ویژه مصریان، رنج‌های ناشی از جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵م) را تجربه کردند، میهن‌دوستی بسیاری را به تلاش برای اصلاح آثار استعمار و جنگ‌زدگی ترغیب کرد. نویسندگان و شاعران از آثار خود برای بسیج شهروندان در برابر دشمنان استفاده کردند. «الرفاعی» نیز در این راستا اشعاری درباره آزادی، تقبیح اشغالگران و عشق

1 Sementem

2 Accumulation

3 Descriptive Systems

به وطن سرود و عمر خود را صرف دفاع از این اعتقاد کرد. آثار او را می‌توان سرودی پیوسته درباره آزادی و میهن‌پرستی دانست. بررسی قصاید «الرفاعی» نشان می‌دهد، مضامین وطنی و سیاسی در اکثر اشعار او تأثیرگذار است. به‌ویژه در قصیده «یوم الجلاء» که به‌وضوح شرایط استعمار و عشق به وطن را به‌تصویر می‌کشد.

۲-۱. خوانش اکتشافی^۱

بر اساس نظریه «ریفاتر» اولین گام برای تحلیل شعر خواندن آن در دو سطح اکتشافی و پس‌کنشانه است. خوانش اکتشافی که به‌صورت خطی از ابتدا تا انتهای شعر پیش می‌رود، به خواننده این امکان را می‌دهد که هر واژه را به‌عنوان یک دال در نظر بگیرد و ارتباط آن با مدلول خود در واقعیت را درک کند. این فرآیند به فهم عمیق‌تر معنا و ساختار شعر کمک می‌کند (ریفاتر، ۱۹۷۸، ص ۵). در نشانه‌شناسی باید بین دو سطح تمایز قائل شد؛ خوانش اکتشافی مرحله اولیه است و خواننده را با چالش‌هایی در درک معنا مواجه می‌کند. این فرآیند از ابتدا تا انتهای متن پیش می‌رود و خواننده براساس توانایی زبانی خود هر واژه را به‌عنوان یک دال در نظر می‌گیرد که با مدلول‌های واقعی مرتبط است. این مرحله نخستین گام در رمزگشایی شعر است و به درک عمیق‌تر معنا کمک می‌کند (المناصرة، ۲۰۰۸، ص ۵۴).

قصیده «یوم الجلاء» دارای ۱۸ بیت است و با توجه به خوانش اکتشافی و عنوان قصیده، مخاطب درمی‌یابد که شاعر به یک واقعه تاریخی اشاره دارد. در ۲۷ ژوئیه ۱۹۵۴ دو حکومت مصر و انگلستان توافق‌نامه‌ای به نام «یوم الجلاء» امضا کردند. الجلاء در اصطلاح به معنای تخلیه است و به خروج آخرین سرباز انگلیسی از مصر در ۱۸ ژوئن ۱۹۵۶ از پایگاه بریتانیا در کانال سوئز مطابق با توافق‌نامه «الجلاء» اشاره دارد. نیروهای اشغالگر انگلیسی پس از استعماری که هفتاد و سه سال و نه ماه و هفت روز به‌طول انجامید از مصر خارج شدند. شاعر قصیده را با اشاره به مفهوم پیروزی و امید آغاز می‌کند.

إِذَا أَنْ لَابِنِ النَّيْلِ أَنْ يَدْرَكَ النَّصْرَا	وَأَنَّ لِهَذَا اللَّيْلِ أَنْ يُظْهَرَ الْفَجْرَا...
---	---

پیروزی ملت مصر که پس از سال‌ها ذلت و سختی به‌دست آمده، نتیجه ایستادگی و جان‌فشانی مردمی است که دلیرانه از وطن دفاع کردند. سرانجام، مصریان سرزمین خود را از وجود دشمنان پاک کرده و آن روز را به‌عنوان جشن و عید ملی خود گرامی می‌دارند.

وإن أنس لا أنس الهوانَ الذي انقضى	ولا الذلُّ في طولِ البلاد ولا الدُّعْرَا...
-----------------------------------	---

واقعه «یوم الجلاء» باید همواره در یادها بماند تا به دشمنان این سرزمین یادآوری شود که هرگز نباید فکر اشغال به ذهنشان خطور کند.

وإن يُدركِ الوادي الجلاء فجددوا	مدی الدهر فی عید الجلاء لهم ذکری...
---------------------------------	-------------------------------------

همچنین این اتفاقی است که هر شهروند مصری با یادآوری آن چنان ارزشی در وجود خود حس می‌کند که بتواند آن را مشوق راه خود برای حمایت از کشورش به حساب آورد.

فهذا بناءٌ شاد كل مواطن	ليصبح كالطود الأشم له قدرا
-------------------------	----------------------------

باتوجه به اینکه خوانش اولیه و مقدماتی برای درک معنا و مفهوم عمیقِ موردنظر شاعر کافی نیست، لازم است شعر و متن ادبی در سطح عمیق‌تری از خوانش بررسی شود.

۲-۲. خوانش پس‌کنشانه^۱

این نوع خوانش برخلاف خوانش اکتشافی غیرخطی است و روند مستقیمی ندارد. وجود موانع نداشتورمند خواننده را از سطح تأویل محاکاتی به‌سوی تأویل نشانه‌شناختی رهنمود می‌سازد. جهت خوانش دوم از انتها به ابتدای متن است. این مرحله تفسیر دومی از متن ادبی را شکل می‌دهد. خواننده به تدریج متن را مطالعه کرده، پیش‌می‌رود و خوانش مرحله اول را به یادآورده، همزمان متن را رمزگشایی کرده و درک خود را تغییر می‌دهد (ریفاتر، ۱۹۷۸م، ص ۵).

خوانش پس‌کنشانه به‌عنوان قرائت واقعی اثر شامل مرور، ویرایش و مقایسه مداوم مطالب در حین خوانش است. با ادامه مطالعه خواننده متوجه می‌شود که عبارات ممکن است معادل یکدیگر باشند و به‌نظر می‌رسد نسخه‌های مختلفی از یک ساختار را تشکیل دهند. اوج کارکرد این نوع خوانش در پایان شعر نمایان می‌شود. جایی که وحدت معنا در متن نهفته است و در عبارات و جملات به‌وضوح مشاهده می‌گردد (المناصرة، ۲۰۰۸م، ص ۵۴).

۲-۳. انباشت

مجموعه‌ای از کلمات که گرد هم می‌آیند و محوریت آن‌ها معنابن است و با معنابن مشترک به هم مرتبط می‌شوند. زمانی که خواننده با مجموعه کلماتی روبه‌رو می‌شود که از طریق معنابن مشترک (عنصر معنایی واحد) با هم ارتباط می‌یابند، فرآیند انباشت تشکیل می‌شود. همان‌طور که گفتیم در انباشت، رابطه بین واژگان و تصورات مبنی بر ترادف است (ریفاتر، ۱۹۷۸م، ص ۲۵). پس از بررسی در مورد انباشت‌هایی که از متن شعری به‌دست‌آمد، خواننده می‌تواند به افکاری که بر آن متن شعری غالب است، برسد.

باتوجه به ویژگی‌های معنایی کلمات، انواع انباشت صورت می‌گیرد و به این ترتیب آن معنابن‌هایی که بیشتر در متن حضور دارند، تثبیت می‌شوند و در مقابل، معنابن‌هایی که حضور کمتری دارند، حذف می‌شوند. کلماتی که جزئی از یک انباشت هستند بی‌اعتنا به معنابن اولیه‌شان در زبان معمول به مترادف-های یکدیگر بدل می‌شوند. با تأکید بر معنابن‌های چندوجهی کارکرد انباشت مشخص خواهد شد؛ زیرا همین چندوجهی بودن باعث می‌شود معنابن‌ها و کلمات جابه‌جا شوند و خواننده را به دلالت شعر نزدیک کنند (ریفاتر، ۱۹۸۴م، ص ۳۹).

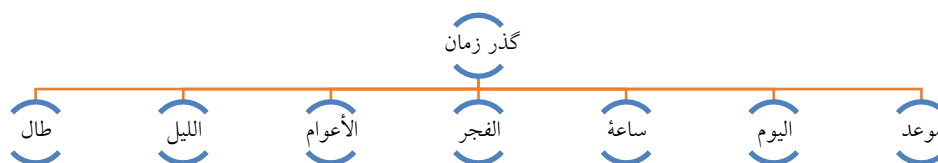
انباشت اول در قصیده «یوم الجلاء» با محوریت معنابن «گذر زمان» است که کلمات موعده، روز، ساعت، فجر، سال‌ها، شب و مدت‌زمان طولانی با آن در ارتباط‌اند. شاعر می‌خواهد به مخاطب ثابت کند بالأخره زمان پیروزی فرارسیده و این به مانند آن زمان است که شبی به صبح برسد و خورشید طلوع کند.

إِذَا أَنْ لَابِنِ النَّيْلِ أَنْ يَدْرِكَ النَّصْرَا	وَأَنْ لِهَذَا اللَّيْلِ أَنْ يُظْهَرَ الْفَجْرَا
---	---

به سرزمین مصر وعده و بشارت می‌دهد که رسیدن به روز مجد و بزرگواری نزدیک است و بالأخره ساعت آن فراخواهد رسید؛ «فِيَا مَصْرُ هَذِي سَاعَةُ الْمَجْدِ قَدْ دَنَتْ...». البته این پیروزی به سادگی فرانرسیده بلکه حاصل سال‌های متمادی رنج و عذابی است که مصریان بدان مبتلا بودند.

مَضَتْ دُونَ هَذَا الْيَوْمِ سَبْعُونَ حِجَّةً	بِهَا طَالَ الْإِسْتِدَادُ وَاسْتَفَذَّ الصَّبْرَا
وَمَرَّتْ بِنَا الْأَعْوَامُ، وَالنَّيْلُ حَائِقٌ	يُعَانِي مِنَ الضِّيقِ الَّذِي مَلَأَ الصَّدْرَا

گاه شرایط چنان سخت می‌شد و ناامیدی چیره می‌گشت که آرزوی عقب‌نشینی دشمن به قیامت می‌افتاد؛ «... مَوْعِدُكَ الْحَشْرَا».

شکل ۱. انباشت اول

محور انباشت دوم، معنابن «پایداری هم‌میهنان» است که با واژگان آزادگان، ارواح، خون‌ها، جوانمردان، بزرگان، جوانان و جاودان پیوند معنایی برقرار کرده‌است. پایداری در مقابل بیگانگان جز با

اتحاد مصریان آزاده ممکن نیست؛ «... یا وادی الأحرار عُدَّتْ لنا حُرًّا». تیرگی خون اشاره به کثرت شهیدانی دارد که در راه پایداری ریخته شده زیرا اهداف بزرگ، بهایی سنگین دارند.

سَلامٌ عَلَى تِلْكَ الدَّمَاءِ الَّتِي مَضَتْ	تُرَاقُّ لَكَي نَلْقَاكَ قَانِيَةً حُمَرَا
---	--

علاوه بر جوانان، پیرمردان هم پا به عرصه مقاومت می‌گذارند و برای آزادی کشور از جان می‌گذرند زیرا میدان مبارزه و اتحاد، سن و سال نمی‌شناسد.

شَبَابٌ وَأَشْيَاخٌ أَرَادُوا قَبْلَنَا	وَفِي نَيْلِ الْإِسْتِقْلَالِ قَدْ قَطَعُوا الْعُمَرَا
---	--

قهرمانان با همکاری هم توانستند انقلاب‌هایی را رقم بزنند که شعله‌هایش از خشم آنان زبانه‌کشیده و بدخواهان می‌کوشند تا آنان را سرکوب کنند.

وَثَوْرَاتٍ أَبْطَالٍ أَثَارُوا لَهَيْبَتِهَا	فَأُخِمَّتْهُ مَنْ أَضْمَرُوا الْحَقْدَ وَالْغَدْرَا
---	--

سپس بر اهمیت اتحاد مردم و لزوم احترام به کسانی که برای آزادی و عزت کشور جان خود را فدا کرده‌اند، تأکید می‌کند.

بَذَلْنَا لَكَ الْأَرْوَاحَ عَنْ طَيِّبِ خَاطِرٍ	وَجُزْنَا إِلَيْكَ الصَّعْبَ وَالسَّهْلَ وَالْوَعْرَا
فَحَيُّوا الْأَلَى بَاعُوا الْكِتَانَةَ أَنْفُسًا	وَفَوْقَ قُبُورِ الْخَالِدِينَ صَنَعُوا الزَّهْرَا

شکل ۲. انباشت دوم

مرکز انباشت سوم را معنابن «بیگانگان یا همان اشغالگران» تشکیل می‌دهد و دارای واژه‌هایی همچون: دشمنان، ظلم، ذلت، خواری، استبداد، کینه و خیانت است که با محور ارتباط مستقیم دارند. تبعات ناشی از حضور بیگانگان در کشور، ذلت و خواری و وحشت مردم امری فراموش‌نشدنی و دور از تحمل است.

وإن أنس لا أنس الهوان الذي انقضى	ولا الذل في طول البلاء ولا الدعا
----------------------------------	----------------------------------

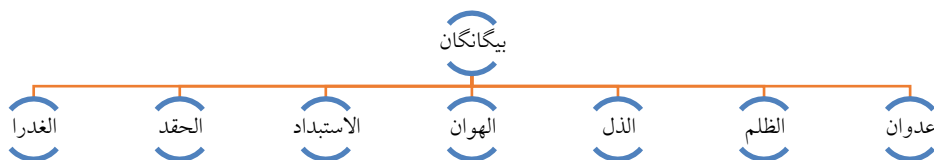
مصر به نماد بارز بی‌عدالتی و ظلم تبدیل شده به‌طوری‌که هرگاه کشوری دچار ستم شود، یاد مصر در ذهن‌ها زنده می‌شود.

وكنْتُ إذا ما ذاقَتِ الظُّلَمَ دولةً	على يدِ مُحْتَلٍ ذكرت بها مصرا
--------------------------------------	--------------------------------

طی سال‌ها تحمل ظلم و ستم دیگر در وجود مردم صبری باقی نمانده؛ «... بها طَالَ الاستبدادُ و استنفَذَ الصَّبْرُ». دشمنان چنان نسبت به این سرزمین کینه داشتند که شعله‌های هر انقلاب مردمی را خاموش می‌کردند.

وثراتٍ أبطالٍ أثاروا لهيِّها	فأخمدَهُ مَنْ أضْمروا الحقدَ والغدرا
------------------------------	--------------------------------------

این است شرایط خفقان ملتی که زیر بار استبداد بیگانگان می‌رود.

شکل ۳. انباشت سوم

۲-۴. منظومه توصیفی

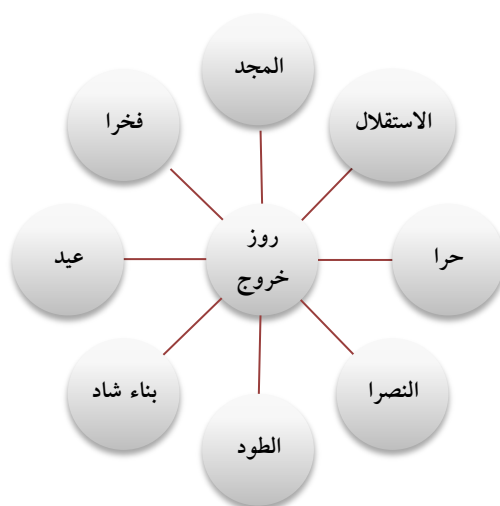
تداعی‌کننده صورت فلکی به همراه اقمار آن است. واژگانی به صورت یک شبکه حول‌محور یک هسته می‌چرخند و با یکدیگر ارتباط دارند و مبنای ارتباط آن‌ها معنایی یا واژه هسته‌ای است (ریفتر، ۱۹۷۸م، ص ۳۹). هسته معنایی همان درون‌مایه اثر ادبی است و تفاوت آن با انباشت در این است که ارتباط هسته و اقمار آن رابطه‌ای مجازی است و حتی امکان دارد مفاهیم ناهم‌پایه‌ای را دور هم جمع‌کند (کاظمی و حسینی، ۱۴۰۲ش، ص ۷۶). در منظومه توصیفی ارتباط از کل به جزء و یک نوع رابطه مجازی است که هسته مشخص با اطرافش ارتباط می‌گیرد و ممکن است چندین انباشت معنایی را شامل شده، از هر انباشت معنایی بخش‌هایی را دریافت کند. در منظومه توصیفی رابطه هسته و منظومه‌اش مبنی بر مجاز است (نبی‌لو، ۱۳۹۰ش، ص ۷).

منظومه‌های توصیفی در بلاغت فارسی مشابه شبکه معنایی در بلاغت عربی که به آن مراعات‌نظیر گفته می‌شود، عمل می‌کنند. در این شبکه، واژگان متناسب در کنار یکدیگر بوده و ارتباطی فراتر از متن شعری دارند. اما در منظومه توصیفی، یک مفهوم مرکزی به نام معنابین وجود دارد که واژگان مختلف را حول خود جمع می‌کند و نیازی به تناسب آن‌ها خارج از متن شعری نیست. این معنابین است که واژگان را به یک مجموعه تبدیل می‌کند (سلطانی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸ش، ص ۷۷).

اولین منظومه توصیفی از این قصیده را هسته «روز خروج» (عنوان قصیده) تشکیل می‌دهد که با اقرار بزرگواری، استقلال، آزادی، پیروزی، ارجمندی، بنایی بلند، عید و سربلندی مرتبط است. این رویداد، پس از سال‌ها ظلم و بی‌عدالتی، به عنوان نقطه عطفی در تاریخ مصر محسوب می‌شود و «یوم‌الجلاء» به عنوان عیدی بزرگ شناخته می‌شود که یادآور شادی و پیروزی است. این عید در ذهن آزادی‌خواهان باقی خواهد ماند.

وإن يُدركَ الوادي الجلاء فجدّوا	مدی الدهر في عيد الجلاء لهم ذکری
إذا آنَّ لابن النيل أن يدركَ النَّصرا...	وَأَنَّ لهذا الليل أن يُظهرَ الفَجرا

گویا مصر قدم بزرگی به سمت رهایی و استقلال خود برداشته؛ «...وفي نيل الاستقلال قد قطعوا العُمر». «یوم‌الجلاء» به مانند بنای بلندی است که هرکسی بدان چشم دوخته و مشوق شهروندان است؛ «فهذا بناءٌ شاد كل مواطنٍ...» و به مانند کوهی مرتفع نماد ارزش، افتخار و ارجمندی است. این عید بزرگ همواره در یاد مردم مصر مانا است؛ «...مدی الدهر في عيد الجلاء لهم ذکری». به نظرمی‌رسد یکی از اهداف اصلی شاعر این است که مخاطب بتواند این منظومه توصیفی را کشف و تحلیل کند؛ زیرا معنا و مقصود مهمی در پس آن نهفته است.

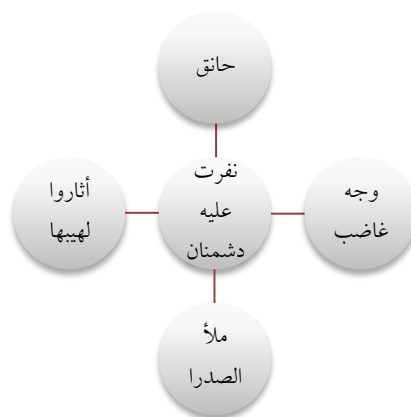
شکل ۴. منظومه توصیفی اول

هسته دومین منظومه توصیفی از این قصیده «نفرت علیه دشمنان» است و عبارات عصبانی، چهره برافروخته، تنگدلی و شعله‌های برانگیخته که با این هسته در ارتباط هستند در شکل فوق آمده‌اند. اعمال دشمنان خشم و کینه شهروندان را برمی‌انگیزد، این فشار و ناراحتی ناشی از سال‌ها رنج و مشقت در سرزمین نیل است که هر قلبی را به‌درمی‌آورد.

ومرت بنا الأعوام، والنیل حائق	یُعاني من الضيق الذي ملأ الصدر
-------------------------------	--------------------------------

نتیجه آن قیام قهرمانانی است که شعله‌های انقلاب را برافروختند، اما دشمنان با کینه و خیانت خود آن را خاموش کردند؛ «و ثورات أبطالٍ أثاروا لهيبها/ فأخمدته من أضمرها الحقد والغدرا». دشمنان در برابر قیام مصریان سکوت نکرده و با بی‌اعتنایی به سرنوشت مردم و کشور مستعمره به سرکوب انقلاب‌ها و دستیابی به منافع خود می‌پردازند. پیروزی مردم تنها زمانی محقق می‌شود که از موضع خود عقب‌نشینی نکنند و با قدرت در برابر دشمن بایستند تا نفرتشان از دشمنان به نیرویی برای حفظ یاد روزهای افتخار و تلاش برای نجات خود تبدیل شود.

إذا ما رأينا فوقه وجه غاضب	تروح وقد صمت أضالغنا جمرًا
----------------------------	----------------------------

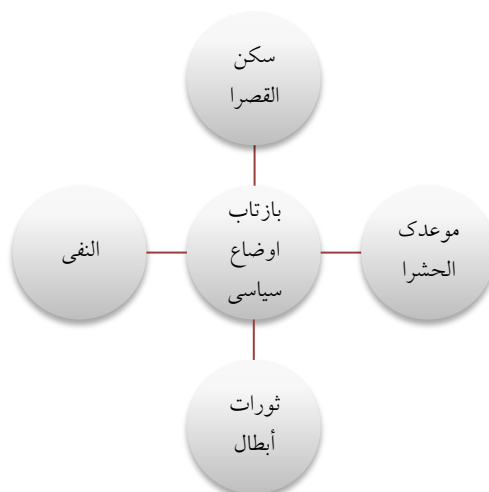

شکل ۵. منظومه توصیفی دوم

هسته سومین منظومه توصیفی، «بازتاب اوضاع سیاسی» است که عبارات موعد اجتماع، قیام‌های جوانمردان، تبعیدگاه و ساکنان قصر حول‌محور این منظومه در حرکت هستند. «الرفاعی» به توصیف وضعیت سیاسی مصر پرداخته و تأمین منافع استعمارگران را که به بدبختی مصریان می‌انجامد، به باد انتقاد می‌گیرد. کاخ‌نشینی که مردم را کوخ‌نشین کرده و رهبران را تبعید می‌کنند تا اوضاع سیاسی را به نفع خود کنترل کنند. رهبرانی که با تمسخر و بی‌اعتنایی به تبعید و مشکلات خود با افتخار و سربلند به‌سوی چالش‌ها می‌روند.

فکم من زعيم قَابِلَ النَّفْيِ هَا زَنَّا	و ثوراتِ أبطالٍ أثاروا لَهَيْبَهَا...
--	---------------------------------------

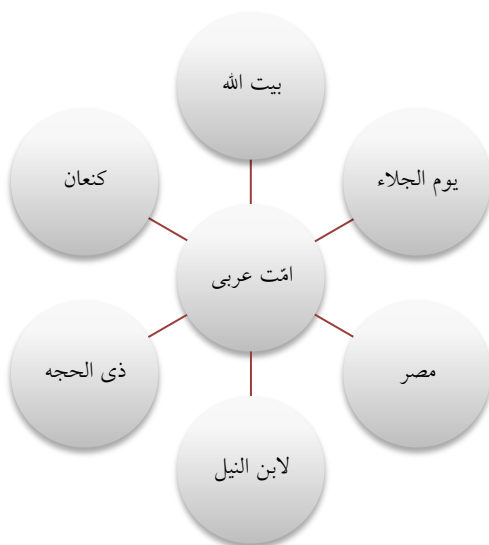
وطن پرستان مصری نمی گذارند این حال ظالمان دائمی بماند و با هم پیمانی جوانمردان علیه زورگویان انقلاب می کنند. شاعر با سوگند به خدا، روز خروج آن ها را روز حسابرسی توصیف می کند؛ «...ظَنَنْتُ-وَبَيْتُ اللَّه- مَوْعِدُكَ الْحَشْرَا». این تقابل میان ستمگران و ستمدیدگان همان تقابل خیر و شر است، خیر همیشه پیروز و جاویدان و شر سرنگون و فانی است.

شکل ۶. منظومه توصیفی سوم

هسته چهارمین منظومه توصیفی از این قصیده «امت عربی» است که با عباراتی همچون: مصر، فرزندان، نیل، ماه ذی الحجة، کنعان، بیت الله و یوم الجلاء در ارتباط است. گویا شاعر با بیان این منظومه توصیفی قصد کرده که مخاطب قصیده بلافاصله متوجه ملیت آن شود و بدین منظور واژه هایی را به کار برده که به سرزمین های عربی و حوادث تاریخی آن مربوط می شوند. مصر، نیل و الکناحه که در سرزمین عربی واقع شده اند، یادآور نماد و وقایع مربوط به آن است. در نهایت واژه «یوم الجلاء» که محوریت اصلی قصیده است، واقعه ای است که فقط در سرزمین عربی رخ داده و شاعر با توجه به مضمون وطنی قصیده و با استفاده از این انباشت به مقصود و هدف خود دست یافته و مام وطن را در ورای معانی شعر پنهان ساخته و کشف آن را به عهده خواننده گذارده است.

فیا یومَ إجلاءِ العدوِّ عَنِ الْجِمَى	ظَنَنْتُ-وَبَيْتُ اللَّه- مَوْعِدُكَ الْحَشْرَا
---------------------------------------	---

شکل ۷. منظومه توصیفی چهارم

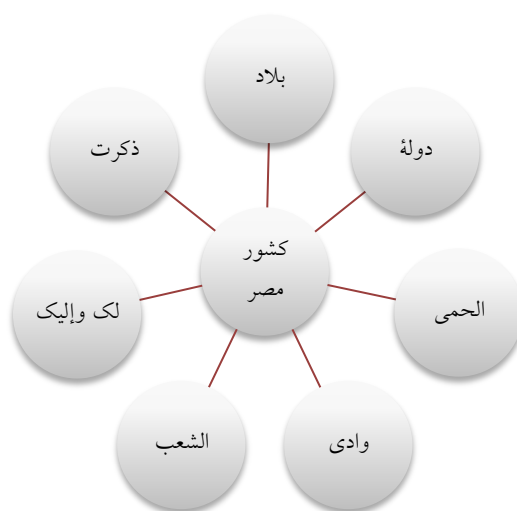
پنجمین منظومه توصیفی از قصیده «یوم الجلاء» هسته «کشور مصر» است. وصف مصر حاصل ارتباط واژگانی مانند: سرزمین، دولت، کشور، وادی، مردم و یاد تو (مصر) است. هریک از این کلمات به اقماری در متن قصیده حول محور هسته در چرخش‌اند تا شاعر بتواند کشور مصر را مدام برای مخاطب ترسیم کند. شاعر در بیت پنجم با ذکر مستقیم واژه دولة به دولت عظیم مصر اشاره دارد.

وكنْتُ إِذَا مَا ذَاقَتِ الظُّلَمَ دَوْلَةً	على يَدِ مُحْتَلٍّ ذَكَرْتُ بِهَا مِصْرًا
بَدَلْنَا لَكَ الْأُرُوحَ عَنْ طَيِّبِ خَاطِرٍ	وَجُزْنَا إِلَيْكَ الصَّعْبَ وَالسَّهْلَ وَالْوَعْرَا

ضمیر کاف در لک و إلیک به کشور مصر اشاره دارد که مصریان جان خود را برای کشورشان فدا کردند و بیت ششم رانده‌شدن دشمنان از کشور را پس از واقعه «یوم الجلاء» بیان می‌کند.

فِيَا يَوْمَ إِجْلَاءِ الْعَدُوِّ عَنِ الْجَمَى	ظَنَنْتُ - وَبَيْتُ اللَّهِ - مَوْعِدُكَ الْحَشْرَا
---	---

مصریانی که برای رسیدن به اهدافشان حتی خواب را بر چشمانشان حرام کردند؛ «... فما نأَم هذا الشعبُ عَنْ نَيْلِ مَأْزِبٍ». نگاهی دیگر به واقعه «یوم الجلاء» بیانگر صریح خروج دشمنان از کشور مصر است؛ «وإن يُدْرِكِ الوادي الجلاء فجددوا...».

شکل ۸. منظومه توصیفی پنجم

۲-۲-۵. هیپوگرام

معمولاً موضوعات کلیدی را شامل می‌شود که در متن به صورت مکرر تکرار شده یا به صورت گسترده مطرح می‌شوند یا اینکه غریب و ناآشنا هستند. هیپوگرام در نظر «ریفاتر» جملاتی هستند که شناخته شده‌اند و عباراتی را دربردارد که خواننده با خوانش آن‌ها تصویری شاعرانه در ذهن خود متجلی می‌کند (ریفاتر، ۱۹۷۸م، ص ۳۶). رابطه‌ای که میان منظومه‌ها و انباشت‌ها برقرار است، باعث می‌شود خواننده به درک هیپوگرام برسد. هیپوگرام مجموعه کلماتی هستند که می‌توانند کلیشه نقل قول یا گروهی از تداعی‌های متعارف (پاراگراف معنایی) باشند و به اعتقاد «ریفاتر» مفهوم ثابتی است که در هر متن شعری به صورت عناوین متفاوت تکرار می‌شود و مرکز متن در نظام ساختاری وابسته به متجلی است نه خارج از آن. مراحل تبدیل یک هیپوگرام به متن ادبی: (۱) بیش قطعیت، (۲) تبدیل (۳) گسترش (کالر، ۱۳۹۰ش، ص ۱۵۸).

هیپوگرام‌ها در خود متن مستقیماً مشاهده نمی‌شوند؛ بلکه حاصل نوعی تبحر و تجربه ادبی هستند و خواننده با درک نشانه به این مجموعه که از قبل موجود است، دست می‌یابد و آن نشانه را به صورت «شعری» تشخیص می‌دهد. شاعر یک یا دو جمله را انتخاب کرده سپس آن را گسترش می‌دهد و با به-کارگیری مجموعه‌ای از هیپوگرام‌ها شعر می‌سراید.

هیپوگرام قصیده «یوم الجلاء» شامل موارد زیر است:

(۱) شاعر در آرزوی دستیابی به استقلال و آزادی است و هم‌زمان نوید پیروزی را می‌دهد.

(۲) او به توصیف رنج، ذلت و استبدادی می‌پردازد که مدتی طولانی بر سرزمین مصر حاکم بوده‌است.

- ۳) همچنین خون‌های ریخته‌شده در راه آزادی میهن را گرامی داشته و از ایثار دلاورمردان سخن می‌گوید.
- ۴) خشم ملت علیه استعمار و آغاز انقلاب‌های پرشور را مطرح می‌سازد.
- ۵) شاعر در نهایت «یوم الجلاء» را که روز خروج کامل دشمنان از سرزمین مصر است، گرامی می‌دارد و تأکید می‌کند که یاد این واقعه باید همواره زنده بماند تا شهروندان مصری با امید و شادی زندگی کنند.

۲-۶. ماتریس

رابطه متنت با انباشت‌ها، منظومه‌های توصیفی و هیپوگرام‌ها ماتریس را به وجود می‌آورد و به شعر وحدت و انسجام می‌بخشد؛ به عبارتی ماتریس همان ساختار شعر است. در نگاه «ریفاتر» شعر نتیجه تغییر در ماتریس‌هاست و ماتریس‌ها مضمون پنهان در رو ساخت است که با توانایی خواننده کشف می‌شوند (تنها، ۱۳۹۹ش، ص ۲۰). نتیجه رویکرد «ریفاتر» تعدد خوانش‌ها از متن خواهد بود و به این دلیل که خواننده دیگر نمی‌تواند برداشت‌های متفاوتی از متن داشته‌باشد، متن موجب محدودیت در خوانش می‌شود و دقت او را بر متن از این کثرت و زیادی کاهش می‌دهد (انصاری، ۱۳۹۸ش، ص ۲۱۲). پس ماتریس همان عنصری است که در زیربنای اثر ادبی قرار دارد و صور مختلف را تولید می‌کند، صوری که در سطح رویین متن ظاهر می‌شوند؛ ولی در هیچ صورتی در همان سطح رویین به صورت کامل به فعلیت نمی‌رسند و خواننده باید با توان ادبی خود آن را کشف کند (جواری و حمیدی کندول، ۱۳۸۶ش، ص ۱۴۳). زمانی که خواننده بتواند ارتباط میان رو ساخت و زیر ساخت متن را شناسایی کند و به وحدتی میان محتوای ظاهری و باطنی دست‌یابد، درواقع ماتریس متن را کشف کرده‌است.

ماتریس ساختاری قصیده مذکور به شرح زیر است؛

بشارت پیروزی - بازگشتن آزادی - یادآوری ظلم طولانی علیه مصر - ذلت و وحشت فراموش‌نشده‌ی
- مصر مثال بارز بی‌عدالتی - درود بر شهدا و خون‌های ریخته‌شده - رنج و ناراحتی طولانی - خشم و
نفرت برانگیخته‌شده - انقلاب قهرمانان - تخلیه نیروهای دشمن - زمان عید و شادمانی.

۳. نتیجه

قصیده «یوم الجلاء» «هاشم الرفاعی» فراتر از یک سروده ساده در ستایش وطن، به عنوان یک اثر ادبی چندلایه و نمادین مطرح می‌شود. تحلیل این قصیده بر اساس الگوی «ریفاتر» نشان می‌دهد، شاعر با بهره‌گیری از مجموعه‌ای از نشانه‌ها و نمادها، عمق احساسات و مفاهیم نهفته در دل واقعه تاریخی روز خروج بیگانگان از مصر را ترسیم کرده‌است.

خوانش سطحی از این قصیده تنها به توصیف رویداد تاریخی می‌پردازد، اما تحلیل عمیق‌تر نشان می‌دهد «الرفاعی» با استفاده از تکنیک‌های انباشت، منظومه‌های توصیفی و هیپوگرام، لایه‌های پنهانی از معنا را در متن گنجانده و از نمادها و نشانه‌ها به‌منظور بیان مفاهیم عمیق و ایجاد ارتباط عاطفی با خواننده بهره برده‌است.

این شعر در پنج انباشت با محوریت معنابن گذر زمان، پایداری هم‌میهنان، بیگانگان، امت عربی، سرزمین مصر و نیز در سه منظومه توصیفی با سه هسته روز استقلال، نفرت علیه دشمنان و اوضاع سیاسی حاکم به وصف اوضاع سیاسی مصر پرداخته و استعمارگران را به نقد می‌کشد و مفاهیم ریشه-داری همچون: هویت ملی، پایداری، مبارزه با استعمار و آرمان آزادی را بیان می‌کند. «یوم الجلاء» (روز خروج کامل دشمنان از مصر) را گرامی می‌دارد و بر وطن‌دوستی، مبارزه با استعمار و دغدغه‌های اجتماعی تأکید می‌ورزد.

طبق ماتریس ساختاری در ابتدا غلبه بر دشمنان بشارت داده‌شده و در ادامه با تأکید بر انزجار از سلطه‌جویی بیگانگان به ظهور انقلاب‌های مردمی و شادمانی زمان پیروزی اشاره می‌کند.

اگرچه در خوانش سطحی این قصیده سخن از واقعه «یوم الجلاء» است؛ اما با احراز هیپوگرام و ماتریس ساختاری مشخص می‌شود «الرفاعی» مام‌وطن را مدنظر دارد و می‌کوشد ضمن مضامین ملی-میهنی، مسائل سیاسی را نیز جای دهد و وقایع تاریخی را به‌تصویر بکشد تا اثر ادبی خود را برای قرن‌ها جاوید سازد.

شاعر با استفاده مؤثر از زبان نشانه‌ها و رمزگان‌های فرهنگی برای بیان مفاهیم اجتماعی و سیاسی به‌خوبی توانسته ارتباط اثربخشی میان مفاهیم دینی، فرهنگی و ملی در قالب چندلایه شعر خود برقرار کند و با اشاره به تاریخ و فرهنگ مصر، هویت ملی را نمایان سازد.

منابع

- الأحمر، فیصل. (۲۰۱۰م). معجم السیمانیات. بیروت: مطابع الدار العربیة للعلوم.
- انصاری، نرگس. (۱۳۹۸ش). «نشانه‌شناسی قصیده الصامدون اثر عبدالقدوس العاملی با تکیه بر رویکرد مایکل ریفاتر». *نقد ادب معاصر عربی*. ش ۲۱. صص ۲۳۱-۲۰۷.
<https://doi.org/10.22034/mcal.2021.13300.1973>
- ایلگتون، تری. (۱۳۶۸ش). *پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی*. تهران: مرکز.
- بارت، رولان. (۱۳۹۷ش). *مبانی نشانه‌شناسی*. ترجمه صادق رشیدی و فرزانه دوستی. تهران: علمی و فرهنگی.
- برکت، بهزاد و طیبه افتخاری. (۱۳۸۹ش). «نشانه‌شناسی شعر کاریست نظریه مایکل ریفاتر بر شعرای مرز پر گهر فروغ فرخزاد». *پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*. س ۱. ش ۲۱. صص ۱۰۹-۱۳۰.
- بریغش، محمدحسن. (۱۹۸۵م). *دیوان هاشم الرفاعی مجموعة الکاملة*. الأردن: مكتبة المنار.
- بنگراد، سعید. (۲۰۱۱م). *السیمانیات مفاهیمها و تطبیقها*. سوریه: دار الحوار.
- پاینده، حسین. (۱۳۹۷ش). *نظریه و نقد ادبی: درسنامه‌ای میان‌رشته‌ای*. ج ۲. ج ۱. تهران: سمت.
- تنها، فاطمه و دیگران. (۱۴۰۰ش). «خوانش نشانه‌شناسی قصیده رحله ثانیة لجلباش جواد الخطاب براساس دیدگاه ریفاتر». *لسان مبین*. ش ۴۳. صص ۱-۲۱.
<https://doi.org/10.30479/lm.2020.12330.2945>
- جواری، محمدحسین و احد حمیدی کندول. (۱۳۸۶ش). «سیر نظریه‌های ادبی معطوف به خواننده در قرن بیستم». *ادب پژوهی*. ش ۳. صص ۱۴۳-۱۷۶.
- چندلر، دانیل. (۱۳۸۶ش). *مبانی نشانه‌شناسی*. ترجمه مهدی پارسا، تهران: سوره مهر.
- حدوی، جمیل. (۲۰۰۸م). *نظریات القراءة أو التلقي*. قاهره: دار العلم.
- خضری، علی. (۱۳۹۷ش). «بررسی تعهد ادبی در شعر هاشم الرفاعی». *پژوهشنامه ادب غنایی*. س ۱۶. ش ۳۱. صص ۲۹-۴۶.
<https://doi.org/10.22111/jllr.2019.4386>
- دینه سن، آنه ماری. (۱۳۸۰ش). *درآمدی بر نشانه‌شناسی*. ترجمه مظفر قهرمان. آبادان: پرسش.
- سلدن، رامان. (۱۳۷۲ش). *راهنمای نظریه ادبی معاصر*. ترجمه عباس مخبر. تهران: هما.
- سلطانی‌زاده، علی؛ علیرضا اسدی، و علیرضا شکوهی. (۱۳۹۸ش). «متن پنهان (همزاد عاشقان ۳) با تلفیق رویکرد بینامتنیت ژرار ژنت و مایکل ریفاتر». *ویژنه‌نامه فرهنگستان ادبیات انقلاب اسلامی*. ش ۵. صص ۶۷-۱۰۰.
- سوسور، فردیناندو و دیگران. (۱۳۷۸). *درس‌های زبان‌شناسی همگانی*. ترجمه نازیلا خلخالی. تهران: فرزاد روز.

- الصقر، غصاب منصور. (۲۰۱۸م). *الأبعاد التداولية للعلامات السيميائية اللسانية*. الأردن: عالم الكتب الحديث.
- صیادانی، علی؛ پرویز احمدزاده هوج، و عاطفه رحمانی. (۱۴۰۱ش). «کاربست الگوی نشانه‌شناسی کارکردی، دلالتی و منطقی پییرگیرو در تحلیل شعر بشری‌الستانی مطالعه موردی قصیده قصیده العراق». *لسان مبین*. ش ۴۸. صص ۶۵-۸۳. <https://doi.org/10.30479/lm.2022.16438.3321>
- کاظمی، فاطمه و علیرضا حسینی. (۱۴۰۲ش). «تحلیل نشانه‌شناسی قصیده «انشودة المطر» بدرشاکرالسیاب بر مبنای نظریه ریفاتر». *لسان مبین*. ش ۵۵. صص ۶۴-۸۵. <https://doi.org/10.30479/lm.2023.18739.3540>
- کاکائی، سوسن. (۱۳۹۴ش). *بررسی جلوه‌های مقاومت و پایداری در دیوان هاشم الرفاعی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه رازی.
- کالر، جانانان. (۱۳۹۰ش). *در جستجوی نشانه‌ها*. ترجمه لیلا صادقی و تینا امرالهی. تهران: علم.
- گیب، هامیلتون. (۱۳۶۶ش). *ادبیات نوین عرب*. ترجمه یعقوب آژند. تهران: اطلاعات.
- ملیس، سایمن و پاول ویک. (۱۳۹۴ش). *نظریه انتقادی*. ترجمه گلناز سرکارفرشی. تهران: سمت.
- المناصرة، عزالدین. (۲۰۰۸م). *السيميائية الأصول: القواعد والتاريخ*. الأردن: دار مجدلاوي.
- منجری، محمدعلی. (۱۳۹۹ش). «تطبيق منهج السيميائية عند ريفاتير في إعادة القراءة لقصيدة العبور الى المنفى لعدنان صائغ». *إضافات نقدية*. ۱۰(۳۹): ۱۳۳-۱۵۱.
- منصورکیائی، نصرت‌اله. (۱۳۹۱ش). *ترجمه و شرح ادبی موضوعی ۱۵۴ بیت از دیوان هاشم الرفاعی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات. دانشگاه آزاد اسلامی.
- موران، برنا. (۱۳۸۹ش). *نظریه‌های ادبیات و نقد*. ترجمه ناصر دوران. تهران: نگاه.
- ناجی‌غیش، علی. (۱۴۰۱ش). *نمادگرایی در شعر هاشم الرفاعی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات. دانشگاه ایلام.
- نبی‌لو، علیرضا. (۱۳۹۰ش). «کاربرد نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر در تحلیل شعر ققنوس نیما». *پژوهش‌های زبان شناختی در زبان‌شناختی خارجی*. ش ۲. صص ۸۱-۹۴.
- هارلند، ریچارد. (۱۳۸۲ش). *درآمدی تاریخی بر نظریه ادبی از افلاطون تا بارت*. ترجمه علی معصومی و همکاران، تهران: چشمه.

-Riffaterre, Michael.(1978). *Semiotics of Poetry*. Bloomington: Indiana University Press.

- Riffaterre, Michael. (1984).*Text Production*. New York: Columbia University Press.

References

- Alsaqr, Ghassab Mansour. (2018). *Pragmatic Dimensions Of Linguistic Semiotics*. Al-Ordon: Alamol Kotobal Hadis. (In Arabic)
- Al-Ahmar, Feysal. (2010). *Mojam Al-Simiai*. Beirut: Matabe Al-Dar Al-Arabiyyeh Lelolum. (In Arabic)
- Al-Mensarah, Ezzodin. (2008). *Alsimiaiate Al-Osul, Al-Ghavaed Va Al-Tarikh*. Al-Ordon: Dar Majd Laavi. (In Arabic)
- Ansari, Narges. (2019). "The Semiotics of the ode Al-samedoun by Abdul Quddus al-Ameli in the light of Michael Riffaterre's semiotic approach". *Journal of Modern Critical Arabic Literature*, Issue ۲۱, Pp207-231. (In Persian)
<https://doi.org/10.22034/mcal.2021.13300.1973>
- Bangrad, Saeed. (2011). *Al-Simiai*at Mafahimeha va Tatbighaha. Suriyah: Dar Al-Havar. (In Arabic)
- Barekat, Behzad & Tayebbeh Eftekhari. (2019). "Semiotics of poetry: applying Michael Riffaterre's theory to a poem by Forough Farrokhzad". *Comparative Language And Literature Research*. Volume 1. Issue 21. Pp 109-130. (In Persian)
- Barighash, Mohammad Hassan. (1985). *Divan Hashem Al-Rifa'i Majmua Al-Kamelah*. Al-Ordon: Maktaba Al-Menar. (In Arabic)
- Barthes, Roland. (2018). *Elements de semiology*. Translated by Sadegh Rashidi and Farzaneh Dousti. Tehran: Academic and Cultural. (In Persian)
- Chandler, Daniel. (2007). *Semiotics: the basics*. Translated by Mahdi Parsa. Tehran: Sooreh Mehr. (In Persian)
- Culler, Jonathan. (2011). *The pursuit of signs*. Translated by Leila Sadeghi and Tina Amrollahi. Tehran: Elm. (In Persian)
- Dinesen, Anne Marie. (2001). *An introduction to semiotics*. Translated by Mozaffar Ghahreman. Abadan: Porsesh. (In Persian)
- Eagleton, Terry. (1989). *Literary theory on introduction*. Tehran: Markaz. (In Persian)
- Gibb, Hamilton. (1987). *Modern Arabic literature*. Translated by Yaghoub Azhand: Etelaat. (In Persian)
- Hadavi, Jamil. (2008). *Nazariyat Al-Ghorat Ou Al-Talaghi*. Ghahereh: Dar Al-Elm. (In Arabic)
- Harland, Richard. (2003). *Literary theory from Plato to Barthes: an introductory history*. Translated by Ali Masouimi & colleagues, Tehran: Cheshmeh. (In Persian)
- Javari Mohammad Hossein & Ahad Hamidi Kandoul. (2007). "A Review Of The Reader-Oriented Theories In The 20th Century". *ADAB PAZHUHI*. Issue 3. Pp143-176. (In Persian)

-Kakaei, Susan. (2015). *An Examination of the Manifestations of Resistance and Resilience in the Divan of Hashem Al-Rifa'i*. Master's Thesis. Faculty of Literature. Razi University. (In Persian)

-Kazemi, Fatemeh & Ali Reza Hosseini. (2023). "Semiotic analysis of Badr Shakir al Sayyab's ode "Unshūdat almatār" based on Michael Riffaterre's semiotic theory". *Journal Of Lesan Mobeen*. Issue 55, Pp 64-85. (In Persian)
<https://doi.org/10.30479/lm.2023.18739.3540>

-Khezri, Ali. (2018). "Studying literary commitment in the poems of Hashem Al-Rifa'I". *Research Journal of Lyric Literature*. Volume 16. Issue 31, Pp 29-46. (In Persian)
<https://doi.org/10.22111/jllr.2019.4386>

-Malpas, Simon and Paul Wake. (2015). *Critical Theory*. Translated by Golnaz Sarkar Farshi, Tehran: Samt. (In Persian)

-Manjeri, Mohammad Ali. (2020). "Tatbigh monhaj Alsimiaiate end rifatir fi eadet al-gherat leghaside al-obur ela almanfi leadnan sane". *Ezaat Naghdiye*. 10(39), Pp133-151. (In Arabic)

-Mansour-Kiyaei, Nosratollah. (2013). *Translation and literary description of 154 verses of Hashem al-Rifai's Divan*. Master's thesis. Islamic Azad University. (In Persian)

-Moran, Borna. (2010). *Theories of Literature and Criticism*. Translated by Naser Dowran. Tehran: Negah.

-Nabiloo, Alireza. (2011). "Application of Michael Riffaterre's Semiotic Theory in Analyzing Nima's "Phoenix". *Journal of Foreign Language Research*. Issue 2. Pp 81-94.

-Naji Ghaibesh, Ali. (2022). *Symbolism in the Poetry of Hashem Al-Rifa'i*. Master's Thesis. Faculty of Literature. Ilam University.

-Payandeh, Hossein. (2018). *Critical Theory: An Interdisciplinary Coursebook*. Volume II. First edition. Tehran: Samt. (In Persian)

- Riffaterre, Michael (1984). *Text Production*. New York: Columbia University Press.

- (1978). *Semiotics of Poetry*. Bloomington: Indiana University Press.

-Saussure, Ferdinand de and Others. (2000). *General linguistics lessons*. Translated by Nazila Khakhali. Tehran: Farzan Rouz. (In Persian)

-Sayadani, Ali & Parviz Ahmadzade & Atefeh Rahmani. (2022). "Appletion of functional semiotics, reasoning and logical piercing in the analysis of poetry Boshra al-Bostani; A Case Study of Qashadah al-Iraq". *Lisani-Mubin*. Volume 13. Issue 48. Pp 65-83. (In Persian)
<https://doi.org/10.30479/lm.2022.16438.3321>

-Selden, Raman. (1993). *A reader's guide to contemporary literary theory*. Translated by Abbas Mokhber. Tehran: Homa. (In Persian)

-Soltanizadeh, Ali & Alireza Asadi & Alireza Shokohi. (2019). "The Hidden Text (Hamzad Asheghan 3) Combining the Intertextual Approach of Gerard Genette and Michael Rifater." Special Issue of *the Academy of Islamic Revolutionary Literature*. Issue 5. Pp 67-100. (In Persian)

-Tanha, Fatemeh & others. (2021). "The Semiotics of A second migration of Gilgamesh in Jawad al-Hatab's poetry Based on Michael Riffaterre's Theory". *Journal Of Lisani-Mubin*. Issue 43. Pp 1-21. (In Persian) <https://doi.org/10.30479/lm.2020.12330.2945>

سيمائية قصيدة "يوم الجلاء" لهاشم الرفاعي على ضوء نظرية مايكل ريفاتير

ريحانه ملازاده،^١ نجمه رمضان،^٢ فاطمه اكبرى زاده^٣

١. أستاذة مساعدة في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب، جامعة الزهراء، طهران، إيران.

٢. ماجستير في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب، جامعة الزهراء، طهران، إيران.

٣. أستاذة مشاركة في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب، جامعة الزهراء، طهران، إيران.

معلومات المقالة الملخص

نوع المادة:	إن البحث من منظور مختلف التخصصات في الأدب في إطار علم اللغة و علم الدلالة يؤدي إلى قراءة
مقالة محكمة	الطبقات الدلالية للنصوص، ومن بين الاستراتيجيات الحديثة لنقد الشعر، يعتبر نموذج السيمائية
تاريخ الوصول:	لمايكل ريفاتير فعالا للغاية. يركز هذا النموذج على القارئ، ويستند إلى تفاعل القارئ مع النص وقدرته
تاريخ القبول:	الأدبية. يمكن استيعاب العلامات النصية في تفاعلها مع القارئ وعلامات القصيدة الداخلية في سياقها
	الدلالي من خلال القراءة الاستكشافية والقراءة الاستراتيجية. هذه الدراسة تتناول قصيدة «يوم الجلاء»
	لشاعر المصري هاشم الرفاعي، وتهدف إلى تحليل البنية الدلالية للقصيدة باستخدام المنهج
	الوصفي-التحليلي اعتمادا على نموذج السيمائية لريفاتير. من أجل اكتشاف المعاني الخفية في
	القصيدة، تبدأ الدراسة بفهم المعنى الظاهري من خلال القراءة الاستراتيجية. بعد ذلك، يتم تحليل
	الترجمات والمجموعة الوصفية للوصول إلى الهيوغرام والمصفوفة البنيوية للقصيدة وتوضيح مقصود
	الشاعر من قصيدته. تظهر النتائج أن التراكمات الثلاثة: «مرور الزمن، ثبات واتحاد الوطنيين، الأجانب»
	تشكل المعاني الأساسية للقصيدة، بينما تظهر خمس منظومات وصفية: «يوم الجلاء، الكراهية
	والغضب ضد الأعداء والوضع السياسي، الأمة العربية ومصر» نطاق الفكر الشعري للشاعر. تم التعبير
	عن الهيوغرامات في القصيدة في إطار البشارة بالفرح والنصر بعد تحمل المعاناة والاستعمار الأجنبي.
	وفقا للمصفوفة البنيوية، يتم التبشير في البداية بالتصارع على الدعداء، ثم يتم التأكيد على إذلال
	المصريين ومعاناتهم من الطغيان الأجنبي، وأخيرا يتناول ظهور الثورات الشعبية والاحتفال بوقت النصر.
	الكلمات المفتاحية: القراءة الاستكشافية، القراءة الاستراتيجية، مايكل ريفاتير، السيمائية، هاشم الرفاعي.

الاقتباس: رمضان، نجمه؛ ملازاده، ریحانه؛ اكبرى زاده، فاطمه (١٤٠٣). سيمائية قصيدة "يوم الجلاء" لهاشم الرفاعي على ضوء نظرية مايكل ريفاتير، فصلية لسان مبین العلمية، مقالة محكمة، السنة السابع عشرة، الدورة الجديدة، العدد اثنان وستون، شتاء؛ ص ١٤٥-١١٩.

المعرف الرقمي: 10.30479/lm.2025.20814.3778

حقوق التأليف والنشر © المؤلفون.

الناشر: جامعة الإمام الخميني (ره) الدولية.